

ГАЗЕТА «ДЗВІН ВОЛІ» (БІЛА ЦЕРКВА): УКРАЇНСЬКІ ТЕМИ ПОМІЖ РЯДКІВ НАЦИСТСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Дедуш Олексій Валентинович

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М.Т. Рильського НАН України
Україна*

Газета «Дзвін Волі» (до річниці зайняття гітлерівцями Білої Церкви 16 липня 1942 р. називалась «Дзвін»), яка виходила з жовтня 1941 р. по жовтень 1943 р., була основним друкованим органом нацистської окупаційної адміністрації Білої Церкви. У виданні друкувались укази, постанови, інструкції бургомистра та німецької військової адміністрації. Значний пласт інформації у кожному випуску займає оперативна інформація із зони бойових дій та решти світу, найчастіше подана у вигідному для Третього Рейху світлі. Окреме місце у газеті було відведено нацистській пропаганді, яка полягала у критиці комунізму та радянського ладу, створенні образу німецьких збройних сил як визволителів українців, обґрунтуванні расової теорії у простому публіцистичному викладі, тиражуванні ксенофобського та заідеологізованого «гумору». В цьому плані «Дзвін Волі» постає типовою для всіх подібних видань у населених пунктах, окупованих німцями під час Другої світової війни.

Окрім вищезгаданої інформації, на сторінках згаданого «округового часопису», особливо у перший рік його видавання, можна знайти ряд відомостей та статей присвячених українській культурі, більш національно орієнтованому погляду на українські історичні події, нариси з історії Білої Церкви та навіть елементи української національної ідеї. Цьому сприяло прагнення нацистів продемонструвати свою відмінність від більшовиків, які дозволяли прояви національної ідентичності народів СРСР у формі спрощеної демонстрації традиційної культури та окремих творів класичної літератури. Фактично національна тема у пресі німецьких окупаційних адміністрацій була ідеологічною ширмою для проведення жорстокої колоніальної політики в Україні.

Газета приділяла увагу висвітленню діяльності Театру ім. Т.Шевченка. Вже у першому номері видання було подано замітку, що театральний колектив поставив п'єсу «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, оперу «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського та оперета «Наталка-Полтавка» І.Котляревського[14]. Також у театрі ставились такі українські вистави як «Назар Стодоля» Т. Шевченка [11], «Безталанна» І. Карпенка-Карого [1], ряд постановок М. Кропивницького. Також вже у «Дзвоні Волі» вийшла стаття-присвята українським кобзарям [17], які були фактично розгромлені у передвоєнний період за яскраву презентацію національної окремішності. Показово, що у даній статті є згадка про бандуриста Данила Щербину, страченого у 1943 р. самими німецькими окупантами.

Окупаційна управа бургомистра також відновила діяльність білоцерківського краєзнавчого музею, де за повідомленням газети було відкрито експозицію ткацьких вишивок[2].

За часів нацистської окупації Білої Церкви, вперше у місцевій пресі було піднято тему штучного голоду 1932-1933 інспірованого сталінським режимом. Перша така стаття під назвою «Де зникло 10 мільйонів українців?» вийшла у третьому номері «Дзвону». Шляхом подачі сухої радянської статистики згідно переписів 1926 і 1939 доведено жахливі масштаби цього злочину проти українців. Також окрім теми голоду у статті згадано червоний терор [10] і Великий терор 1937-1938 рр., у ході яких було знищено цілу плеяду діячів української інтелігенції [6].

Хоча нацистський окупаційний режим не мав планів створення незалежної Української держави, проте у «Дзвоні» виходять статті присвячені українській національній символіці, зокрема описано історію «золотого тризубця на голубому фоні», який виник у часи Володимира Великого [19]. У радянській пресі тризуб міг бути зображений лише на пропагандистських карикатурах проти українських «буржуазних націоналістів».

Також у виданні по-новому було подано ряд подій історії міста, або пов'язаних безпосередньо з Білою Церквою. Приміром Білоцерківський договір 1651 р. названо такою, що негативно вплинула на «самостійність великої козацької України» [21], тоді як у радянській історіографії дана подія була лише етапом, яка наближувала так зване «возз'єднання двох братніх народів». Доволі інформативною виглядає стаття про Микільську церкву в Білій Церкві, яка була закладена ідейним ворогом російських імперіалістів різних епох гетьманом Іваном Мазепою [20].

Не дарма сталінський режим зробив значні послаблення для діяльності православної церкви, оскільки нацисти вдало використовували «релігійну карту» для антирадянської пропаганди. Винятком не стала і Біла Церква. Зокрема у №3 за 1941 р. відкриття давно закритої радянськими органами церкви святої Марії Магдалини на тодішньому Заріччі названо «струмочками по відродженню Православної Автокефальної Української Церкви» [3]. Показово, що після радянської переокупації міста, дана церква продовжила свою роботу і залишалась чи не єдиним закладом релігійного культу. Деякі номери газети, найчастіше різдвяні, були присвячені релігійній та українській календарно-обрядовій тематиці, у формі публікації колядок, щедрівок [7].

«Округовий часопис» також публікував на своїх сторінках деякі короткі твори репресованих радянською владою українських письменників, зокрема вірш «Рідний Край» Григорія Чупринки [18]. Значну увагу звернено на українські народні пісні, які окупаційне видання називає справжнім і стихійним виразником настроїв народу, на відміну від штучно створених і переповнених фальшем українських радянських революційних пісень [16]. Кожну українську історичну пісню та думу дописувач газети І. Палащенко називає «малесеньким уривком історії України», які здатні виховувати естетичні та національні почуття [13]. Також у виданні було опубліковано авторські поезії присвячені, зокрема битві при Базарі [9]. Окрім цього у випуску за початок березня 1942 р. першу шпальту присвячено не геополітичному огляду

експансії країн Вісі, а Тарасу Шевченку. Контрверсійним до офіційної сучасної версії причин руйнування музею Кобзаря є опис радянського обстрілу Заповідника Т.Шевченка у Каневі відразу після відступу РСЧА на лівий берег[4]. Висвітлювались також окремі сторінки історії української літератури [15], філософії [5] та авторської музики.[8]

У перших номерах газети статус українських територій, подавався розмито, а сам наступ вермахту зображувався як процес звільнення подібно як це сталося у словаків, хорватів та інших народів. Приміром у статті «Німецька преса про Україну» [12] головною темою виступає теза про те, що СРСР не дав українцям справжньої державності. Після утворення Рейхскомісаріату Україна та Трансністрія дана риторика змінюється на протилежну і всіляко підкреслюється факт поділу українських територій між Румунією, Угорщиною і Третім Рейхом як факту існування «Нової Європи».

Безперечно газета «Дзвін Волі», попри свою заідеологізованість нацизмом є цінним джерелом історії Білоцерківщини, а теми загальноукраїнської історії підняті в «округовому часописі» були табуовані або забуті в умовах радянської тотальної цензури 1920-х – 1930-х рр. Водночас у текстах можна прослідувати певну еволюцію ставлення нацистської верхівки до «українського питання».

Список використаних джерел:

1. «Безталанна» в білоцерківському театрі ім. Шевченка // «Дзвін» (Біла Церква) №14 від 29.03.1942 с.2
2. В музеї // «Дзвін» (Біла Церква) №15 від 11.12.1941 с.2
3. *Вишнівський Я.* Відродження Церкви // «Дзвін» (Біла Церква) №3 від 24.10.1941 с. 2
4. *Волинський В.* В музеї-заповіднику Т. Г. Шевченка // «Дзвін» (Біла Церква) №10-11 від 10.03.1942 с. 2
5. Григорій Сковорода – предтеча Українського Відродження // «Дзвін Волі» (Біла Церква) №55 від 20.09.1942 с. 3
6. Де зникло 10 мільйонів українців // №3 від 24.10.1941 с. 2
7. «Дзвін Волі» (Біла Церква) №2 від 07.01.1943
8. *Кивалюк Неофіт* Про українську пісню і Миколу Лисенка // «Дзвін Волі» (Біла Церква) №46 від 16.08.1942 с. 2
9. *Колос Надія* «Героям Базару» // «Дзвін» (Біла Церква) №11 від 25.11.1941 с.2
10. Микола Леонтович – одна із жертв большевизму // «Дзвін Волі» (Біла Церква) №27 від 04.04.1943 с. 4
11. «Назар Стодоля» // «Дзвін» (Біла Церква) №5 від 31.10.1941
12. Німецька преса про Україну // «Дзвін» (Біла Церква) № 6 05.11.1941 с. 1
13. *Палащенко І.* // «Дзвін» (Біла Церква) № 9 від 16.11.1941 с. 2
14. По місту // «Дзвін» (Біла Церква) №1 від 12.10.1942. с. 2
15. Спогади Ольги Косач про свою сестру – Лесю Українку «Дзвін Волі» (Біла Церква) №46 від 16.08.1942 с.2
16. Українська пісня // «Дзвін» (Біла Церква) № 6 05.11.1941 с. 2
17. Українське кобзарство // «Дзвін Волі» (Біла Церква) № 10 від 05.02.1943 с. 2
18. *Чупринка Грицько* «Рідний край» // «Дзвін» (Біла Церква) №4 від 28.10.1941 с. 2
19. *Шкабара Й.* 3 історії українського національного герба // «Дзвін» (Біла Церква) №20 від 26.04.1942 с. 2

20. *Шкабара Й.* Мазепинська Церква. Сторінка з історії нашого міста. // «Дзвін» (Біла Церква) №27 від 07.06.1942 с. 2
21. *Шкабара Й.* Сторінки з історії нашого міста // «Дзвін» (Біла Церква) №08 від 12.11.1941 с. 2

ОПАНАС ЗАХАРОВИЧ НЕСЕЛОВСЬКИЙ – ІСТОРИК, ВЧЕНИЙ ТА ВИКЛАДАЧ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНО

аспірантка Яблонська Діана Русланівна

Науковий керівник: д-р. і. наук, професор Завальнюк О.М.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Україна*

До регіональної наукової еліти Кам'янця-Подільського 1910 - початку 1930 рр. належить уродженець Поділля, випускник Київської духовної академії, історик, краєзнавець, активний учасник українського національного відродження 1917-1920 рр. і працівник радянської вищої педагогічної школи Опанас Захарович Неселовський.

Вагомий внесок у вивчення життєвого і професійного шляху цієї постаті належить сучасним вітчизняним дослідникам - В.А. Нестеренку [10] та О.М. Завальнюку[9]. Утім науково-педагогічна діяльність вченого у 1920-ті рр. все ще недостатньо досліджена і потребує додаткового з'ясування на основі як опублікованих, так і архівних джерел. Це дасть змогу зробити професійний і громадсько-політичний портрет науково-педагогічного діяча більш повним і рельєфним, усунути деякі допущені авторами біографічні неточності, а в підсумку оцінити його діяльність у радянську добу більш точно.

Неселовський Опанас (Панас, Афанасій) Захарович народився у 1867 р. (за іншими даними, 1866 р.) у м. Брацлаві Подільської губернії, в сім'ї українських робітників. З 1887 р. здобував вищу освіту у Київській духовній академії, на літературному відділі, який закінчив магістром з відзнакою у 1890 р. У зв'язку із успішним захистом дипломної роботи його на рік залишають професорським стипендіатом при кафедрі археології. З 1891 р. працює учителем в одній із середніх шкіл м. Кам'янця-Подільського, а пізніше завідувачем школи [4, арк. 2]. Володів 8 мовами: українською, російською, польською, німецькою, англійською, грецькою, латинською та івритом, що успішно демонстрував на заняттях зі студентами [2, арк. 11].

1906 року О.З. Неселовський видає важливу наукову працю історико-археологічного змісту «Чини хіротесій і хіротоній» [11], за яку alma mater присвоїла йому ступінь магістра теології і нагородила грошовою премією. Врахувавши неабиякі дослідницькі здібності 39-річного теолога, керівництво Київської духовної академії наступного року запропонувало Опанасу Захаровичу посісти посаду професора по кафедрі літургії. Однак через особисті причини він відмовився від пропозиції [4, арк. 2].

Після відкриття Кам'янці-Подільського державного українського університету О.З. Неселовського запрошують до викладацької роботи. З 1